

Flensborg i magtens korridorer

Lobbyvirksomhed under enevælden

Af Lars N. Henningsen

Lobby-virksomhed er et begreb, som ofte nævnes i medierne. I U.S.A. har mange organisationers bestræbelser for at påvirke administrationen længe været sat i system. I Danmark kunne man i 1989 læse om bestræbelser for at få indrettet permanente lobbyorganer ved EF.

Fænomenet er imidlertid ikke blot nutidigt. Det har eksisteret lige så længe, som der har eksisteret en form for offentlig forvaltning.

I artiklen her fortælles om Flensborg bys forsøg på i første halvdel af 1700-årene at påvirke central-administrationens afgørelser til byens gavn. Det påvises, hvad der foregik i centraladministrationsens irgange, og hvordan beslutningsprocessen skiftede karakter under forskellige konger.

Enevælde og lobbyvirksomhed

Fra 1660 og indtil 1849 rådede enevælden i Danmark. I ingen anden europæisk stat var magten så uindskrænket centraliseret hos kongen som i Danmark. Kongen var herre over alt. Kongeloven af 14. november 1665 bestemte i sin § 7 kort og godt, at »Alle Regeringens ærinder, breve og forretninger skal udi ingen end udi Kongens navn og under hans signet udgå, og skal han altid selv sin hånd underskrive...«. ¹ Selv de mindste spørgsmål blev forelagt til kongens afgørelse.

Men naturligvis kunne kongen ikke udøve hele regeringsmagten alene. Kongens vilje fandt udtryk gennem det såkaldte konseil – et rådgivende organ sammensat af centraladministrationens chefer – og gennem et system af regeringskontorer. Danske og Tyske Kancelli tog sig af kirke-, undervisnings- og retsvæsen og den indre civile forvaltning i hen-

holdsvis kongeriget og hertugdømmerne. Det var kollegiale regeringsorganer, hvor embedsmændene drøftede sagerne og forelagde dem til afgørelse for kongen. Under Frederik IV var konseilet, sammensat af de ledende ministre, dog det egentlige behandlingsorgan for kancellisagerne. Når en afgørelse var truffet af kongen, evt. i konseilet, gik sagen tilbage til det relevante kancelli til videre ekspedition.

Statsfinanserne hørte under Rentekammeret. Dette kollegium forelagde (»forestillede«) efter medlemmernes kollegiale drøftelse sine sager til afgørelse direkte for kongen, altså uden om konseilet, og når afgørelsen var truffet, sørgede Rentekammeret for udfærdigelse af svaret.

Mest personlig og centraliseret var den kongelige enevælde under Frederik IV indtil 1730. Under efterfølgerne Christian VI 1730–46 og i endnu stærkere grad under Frederik V overgik beslutningsprocessen i stadig stigende omfang til bureaukratiet. ²

Befolkningens henvendelser til kongen og centraladministrationen gik som antydnet gennem mange hænder, inden en afgørelse blev truffet. Alle de involverede embedsmænd udøvede gennem deres indstillinger til kongen en politisk indflydelse, større eller mindre. Mindst var deres mulighed for selv at præge afgørelserne nok under Frederik IV, hvor kongens personlige enevældige kabinetsstyre var mest udpræget. ³

Både Frederik IV (1699–1730) og Christian VI (1730–1746) tog sig deres regeringsansvar meget alvorligt. De fik forelagt utallige sager til afgørelse, og befolkningen kunne

*Lars N. Henningsen, f. 1950, dr.phil., arkivar ved Studieafdelingen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

1. Frank Jørgensen og Morten Westrup: Dansk centraladministration i tiden indtil 1848, 1982, s. 30.
2. Knud J. V. Jespersen: Danmarks historie 3, 1648–1730, 1989, s. 186–193. – Edv. Holm: Danmark-Norges indre historie 1660–1720, bd. 1, 1885, s. 45–66.
3. Jespersen op. cit. s. 290–296. – Ole Feldbæk: Danmarks historie 4, 1730–1814, 1982 s. 71–74, 83–87. – Edv. Holm: Danmark-Norges historie 1720–1814, bd. 1, 1891 s. 241–248.

også henvende sig direkte til kongen. Under Frederik IV havde befolkningen ikke sjældent adgang til kongens taffel og maskerader på slottet. Fra 1725 kunne befolkningen hver onsdag formiddag komme direkte til majestæten med deres klager og besværinger. Kl. 10–11 kunne de møde med deres »supplik« på slottet og i kongens egen nærværelse nedlægge den i en kasse, som stod i audiensgemakket. Kongen lukkede bagefter selv kassen af for senere personligt at gå alle skrivelserne igennem.⁴

Selv i disse tilfælde, hvor undersåtterne kom i direkte kontakt med monarken, blev embedsmændene dog involveret i sagernes endelige afgørelse. Og disse embedsmænds behandling af sagen kunne blive afgørende for udfaldet. Det var derfor kun naturligt, at befolkningen søgte at påvirke embedsmændene for derved at udvirke de ønskede afgørelser. I kulisserne foregik en aktiv lobbyvirksomhed, måske på kanten af bestikkelse, og hvad vi i dag vil finde acceptabelt. Blot unddrager denne korridorpolitik sig næsten altid nærmere efterforskning. De eneste kilder vi har tilbage er oftest de officielle aktstykker i administrationens arkiver – de modtagne bønskrifter og ansøgninger og den trufne afgørelse. De mere eller mindre lyssky forsøg på at påvirke sagens gang, som foregik mellem sagens start og afslutning, unddrager sig vor kontrol.⁵

Dog ikke altid. Fra Flensborg har vi bevaret kilder, som viser, hvordan byens magistrat og ledende købmandsstand i første halvdel af 1700-årene på mange måder søgte at påvirke embedsmændene i centraladministrationen i København til egen fordel. Det er beretningen om, hvordan flensborgerne gentagne gange sled trapper i den røde kancelli-bygning, om audienser hos kongen, om besøg i ministerpalæerne, om bestikkelse, brug af høje embedsmænds koner osv. Lad os nu prøve at komme bag om tidens officielle akt-

stykker for at se, hvad der foregik, når man i hertugdømmernes vigtigste by ville prøve at mele sin egen kage hos centraladministrationen og kongen.

Frederik den Fjerde på Koldinghus

I sidste instans var det jo kongen, som rådede over alle nådesbevisninger – og især under Frederik IV var der næsten ingen vej uden om at forsøge en direkte henvendelse til kongen.

Første gang skete det ved pinsetid år 1700. Kongen og hele regeringen opholdt sig da i Frederiksstad på Slesvigs vestkyst og søgte herfra at vriste fæstningen Tønning fra den gottorpske hertug. Flensborgs hospitalsforstander, den senere borgmester Peter Bischoff (1655–1721), søgte foretræde for at få klostrets privilegier stadfæstet og opnå lettelser i byens krigsbyrder. Resultatet blev kun en delvis succes – hæren brød op, og der var ikke tid til længere forhandlinger.⁶

I 1712 var der atter grund til at opsøge kongen. Siden 1704 havde Flensborg mod en årlig betaling af 1 % af varens værdi haft ret til frit oplag af en række importvarer, bl.a. fransk, engelsk og skotsk salt. Nu gik der rygter om, at privilegiet skulle tages op til revision. Byen måtte gøre noget.

Først søgte magistraten gennem et brev at påvirke den vigtigste mand i konseilet, oversekretær i Danske Kancelli Ditlev Wibe,⁷ kongens personlige ven, til at tale deres sag i konseilet. Det førte imidlertid ikke til det ønskede resultat. Tværtimod forlød det, at staten krævede øgede ydelser som betingelse for evt. indrømmelser til Flensborg.

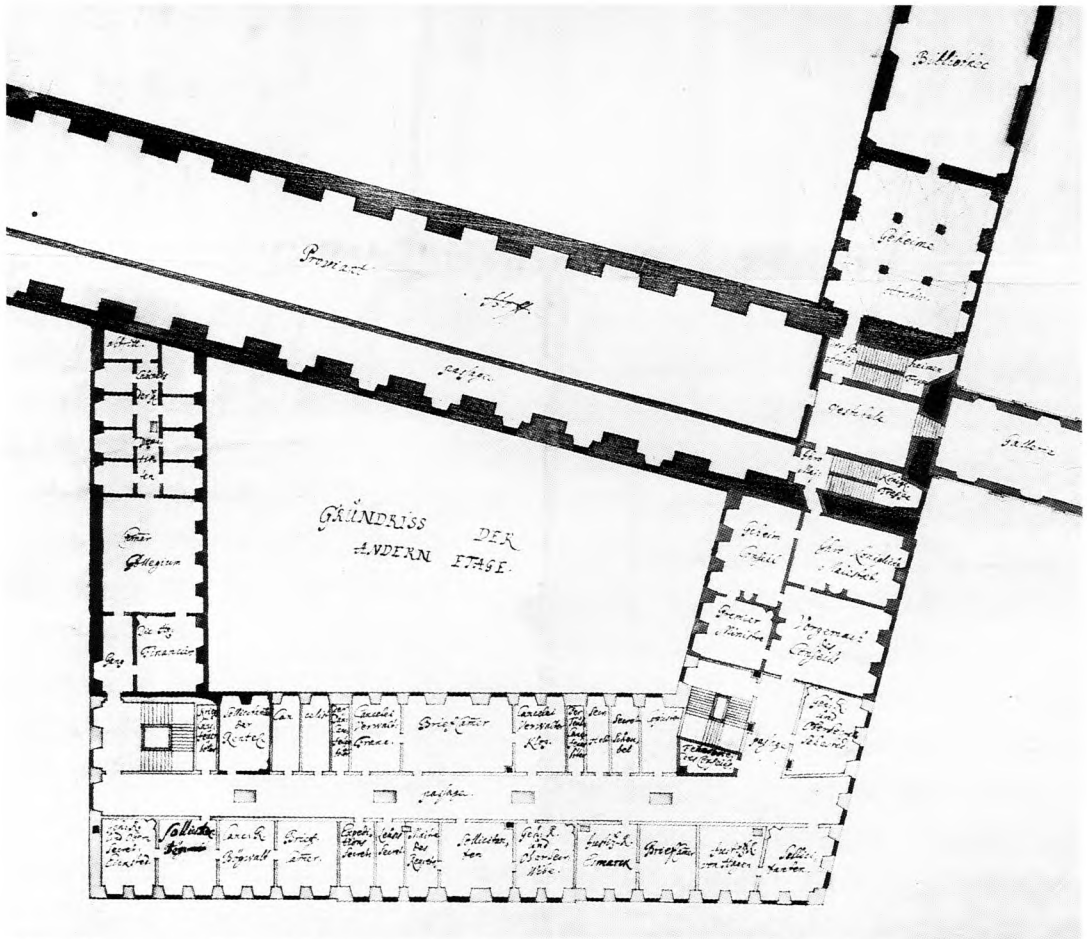
Så greb man i fjordbyen til mere direkte midler. I juni måned opholdt Frederik IV sig på Koldinghus, og den ansete købmand og rådmand Jasper Jaspersen (d.1724) drog afsted med et bønskrift til monarken. Lørdag

4. Edv. Holm: Danmark-Norges historie 1720–1814, bd. 1, 1891, s. 249f.

5. Lars N. Henningsen: J. H. E. Bernstorff som patron, i: Festskrift til Troels Dahlerup, 1985, s. 295–305. jf. samme: Provinsmatadorer fra 1700-årene, 1985, s. 287–291.

6. Peter Bischoffs optegnelser i Flensborg byarkiv XII Hs. 1004.

7. Edv. Holm: Danmark-Norges historie 1720–1814, bd. 1, 1891 s. 46 og 54. – Jespersen op. cit. s. 293.

I kancellibygningen, »Den røde Bygning«, opført af generalbygmester Johan Conrad Ernst i årene 1716–21, havde de vigtigste regeringskontorer til huse. Her sled udsendingene fra Flensborg gang på gang trapper. I det fornemste stokværk, 1. salen, lå konseillets lokaler nærmest Københavns slot. I den lange hovedfløj lå Danske og Tyske Kancellis kontorer. I den korte søndre fløj havde Rentekammeret til huse. Som et appendiks til alle departementerne var der »sollicitantværelser«. Det var her de mange ansøgere – fra Flensborg og andre egne af monarkiet – ventede, indtil de kunne få foretræde hos embedsmændene. Flere af de embedsmænd, som flensborgerne havde kontakt med, er nævnt på planen. (Tegning af I. C. Ernst o. 1720 i Rigsarkivet).

den 4. juni forsøgte rådmanden efter tallet at overrække monarken et uddrag af bønsskriftet – men kongen var dårlig tilpas og spiste alene i kabinettet. Den følgende mandag, den 6. juni, havde Jaspersen mere held med sig. Så snart kongen havde rejst sig fra tallet, var supplikanten på pletten. Han afleverede skrivelser med ordene: »Allernådigste arvekonge og herre. Disse andragender angår velgæendet for Deres tro undersætter i Flensborg. Derfor beder vi allerunderdanigst om, at De-

res Majestæt vil se på dem med nådige øjen og glæde os med Deres kongelige nåde og velvilje«.

Kongens reaktion var særdeles kontant. Uden at spørge om ansøgningens nærmere indhold lød svaret: »Giver De Os samme beløb som andre (dvs. Lüneborgerne) tilbyder, så vil det blive indrømmet Dem«. Derefter trak kongen sig ind i en vinduesniche og drøftede sagen nærmere med Johann Georg von Holstein, som både var overhofmester, med-

lem af konseilet og deputeret for finanserne. Resultatet blev et nederlag for Flensborg.⁸

I de høje herrers forkontorer 1725–26

I 1725 trak truende skyer igen sammen omkring Flensborgs økonomi. Regeringen overvejede at give København monopol på al handel inden for Kongeriget med de såkaldte »fire species«, dvs. vin, druebrændevin, tobak og salt. Det var alvorligt for den rige fjordby, som drev betydelig handel med netop disse varer. Noget måtte gøres, og i april drog rådmænd Hans Jebsen (1663–1740) og deputeret borger Rudolf August Cramer (d. 1727) til København i et forsøg på at påvirke sagens gang. Også en række andre Flensborg-sager søgte de at påvirke ved samme lejlighed. Lige indtil juni måned forblev de i residensstaden, flittigt optaget af at løbe rigets mægtigste på dørene. Om alle kvalerne blev magistraten hjemme i Flensborg holdt underrettet.⁹

Først prøvede de to udsendinge at få direkte kontakt med monarken. Lørdag den 14. april overgav de kongen et andragende efter taflet – men det blev unådigt optaget. De måtte derfor håbe på den førstkommende legale »supplikdag« onsdag den 18. kl. 10. Dagen før var udsigterne imidlertid usikre. Dronning Anna Sophie Reventlow havde fødselsdag om mandagen den 16. april, og kongeparret festede på slottet lige til kl. 01, hvorefter de kørte til Frederiksberg Slot. Først kl. 2.30 gik de kongelige til ro.

Næste formiddag var alt stille på slottet endnu kl. 10, og det forlød, at kongeparret onsdag ville tage fire dage til Fredensborg. Ville onsdagsaudiensen så blive aflyst? De to flensborgere var i vildrede, men forberedte alligevel både et mundtligt og et skriftligt indlæg til kongen. Samtidig belavede de sig på om nødvendigt at følge efter til Fredensborg.

Rejsen blev til virkelighed, og på det nord-sjællandske sommerslot fik de formentlig onsdag den 25. april lejlighed til at aflevere en »memorial«. Den 23. maj opsøgte de igen kongen til onsdagsaudiensen på Fredensborg – men resultaterne var få. Frederik IV svarede i bedste fald venligt, men henholdende, og bad dem iøvrigt holde sig til embedsmændene.

Det gjorde de også med flid. Hos de øverste chefer og konseilsmedlemmer, oversekretær Frans von Hagen i Tyske Kancelli, hos storkansleren U. A. Holstein, finansdeputeret Johann Georg Holstein og gehejmeråd Kristian Lente gjorde de deres opvarnting. Reaktionen var flere gange irritation eller hemmelighedskræmmeri. Systemet var tungt og krævede tålmodighed hos flensborgerne, som i øvrigt led af hjemve.

Proceduren var i disse år, at kancelliserne først blev behandlet i konseilet. Derfra gik de til kongens afgørelse og herfra tilbage til kancelliet for at få den endelige skriftlige udformning. Sluttelig fulgte kongens egenhændige underskrift, hvorefter kancelliet ekspederede sagen. De finansielle sager, de såkaldte kammersager, gik ikke gennem konseilet, men direkte fra kollegiet til kongen. I sådanne sager blev de to flensborgere flere gange indkaldt til møde i Rentekammeret. Det gjaldt derfor om at stå sig godt med de almindelige sagsbehandlere i både Rentekammeret og kancelliet. De rådførte sig med etatsråd Frederik Esmarck i Tyske Kancelli og løb renteskriver Johan Frederik Brandt og justitsråd Kaspar Gähler i Rentekammeret på dørene. Det var nødvendigt at have venner i kontorerne, og en positiv behandling kunne fremmes på flere måder. Den 12. maj bad de kollegerne hjemme sørge for en god fed okse til justitsrådets køkken til efteråret. Detaljer i denne sag skulle ordnes mundtligt, og deputeret-kollegiet i hjembyen skulle ikke underrettes. Erkendtligheden var tydeligvis noget, som der ikke skulle tales for meget om.

8. Flensborg byarkiv A 303 Bd. 1.

H. V. Gregersen: Den lüneburgske saltoktroj, 1962, s. 96–98. – Holm: Danmark-Norges historie 1720–1814, bd. 1, 1891, s. 60.

9. Flensborg byarkiv A 301 Bd 1 – således også i det følgende.

Men lige lidt nyttede det. Den 1. juni 1726 fik København eneret på at indføre vin, brændevin, salt og tobak til kongeriget. Dermed var Flensborg kommet til kort på det vigtigste punkt.¹⁰

Året efter fik de høje herrer i København igen besøg fra Flensborg. For at forhindre kornmangel var det forbudt at udføre korn fra Danmark, og det ramte hårdt i kornimportbyen Flensborg. Byens forbrugere og især de mange brændevinsbrændere var helt afhængige af import af korn fra de danske øer og fra Østersøområdet. Rådmand J. H. Prehn blev sendt til København for at udvirke en ophævelse af eksportforbudet og samtidig varetage nogle sager, som hørte under kancelliet. Her søgte han, ligesom året før, etatsråd Esmarcks råd. Gang på gang var han i rentekammeret, og han besøgte de kammerdeputerede hjemme. Da sagen skulle for i konseillet, opsøgte han alle de mægtige konseilsmedlemmer, bl.a. oversekretær von Hagen og storkansler U. A. Holstein.¹¹ Såvel Esmarck som Hagen kom i øvrigt i disse år i ægteskabsforbindelse med den hovedrige købmands- og rådmandsfamilie Valentiner i Flensborg – det har næppe skadet byens muligheder i centraladministrationens røde bygning.¹²

Pression på versefødder

Vi kan allerede nu konkludere, at rådhuset i Flensborg anså »lobby-rejser« til København som et næsten selvfølgeligt middel, når det gjaldt om at påvirke centraladministrationen. »Residensdeputerede« har man kaldt disse udsendinge. Rejseudgifterne blev anført i byens regnskaber. F. eks. år 1700, 1703, 1704, 1721, 1723 og 1731 er der tale om sådanne

rejser.¹³ Men Flensborg kendte også andre midler. Nyttede prosaiske bønskrifter og personlig overtalelseskunst ikke, vovede man sig i stedet frem på versefødder. I 1721 fik Frederik IV overrakt en »carmen« af byens borgergarde under en gennemrejse,¹⁴ og proceduren gentog sig flere gange i årene omkring 1740.

To spørgsmål optog i disse år handelsstanden i Flensborg. Det var dels retten til at forpagte opkrævningen af told og licent (en sønderjysk ind- og udførselstold, som opkrævedes dels af indførte luksusvarer, dels af korn og fedevarer, der blev udført) i byen, dels muligheden for at afsætte importvarer i kongeriget Danmark. Siden 1720 varetog Flensborgs borgerskab selv forpagtningen af told og licent, og man betragtede det som en stor fordel ikke at være underlagt en kongelig toldembedsmand. I 1730 blev forpagtningen forlænget for 10 år. Men da perioden i 1739 nærmede sig afslutningen, syntes en ny forlængelse at hænge i en tynd tråd. Noget måtte gøres for at påvirke administrationen og vinde kongens velvilje.¹⁵

Endnu mere brug for kongens nåde fik man efter 1742. Den 4. august 1742 udkom den såkaldte kommerceforskrift. Den fastslog, at importvarer til kongeriget skulle indføres direkte fra producentlandet. Indførsel via mellemlid – som f.eks. Flensborg – blev belagt med høj told. Det var et hårdt slag mod den store slesvigske handelsby, som hidtil havde haft et betydeligt marked i Danmark.¹⁶ Også på dette punkt var der brug for særlig opmærksomhed for at få centraladministrationen i tale. Naturligvis benyttede man fortsat helt traditionelle og saglige bønskrifter, rettet til regeringskontorerne. Mere interessante er for os de alternative midler, som nu blev taget i anvendelse.

10. Flensburg Geschichte einer Grenzstadt, 1966, s. 173.

11. Flensburg byarkiv A 303 Bd 1.

12. O. H. Møller: Genealogische Tabelle von der Valentinerischen Familie. Flensburg 1778 (Flensburg byarkiv XII Hs. 651a, 10).

13. Dieter Pust: Politische Sozialgeschichte der Stadt Flensburg, 1975, s. 44 og 197 note 213.

14. Christian Voigt i Aus Flensburgs Geschichte (im 18. Jahrhundert), Flensburg 1963, s. 99.

15. Vedr. told- og licentsagen 1730–53 se Peter Kall: Das Zollwesen in Flensburg und im deutsch-dänischen Grenzgebiet, 1978 s. 41–52.

16. Flensburg Geschichte einer Grenzstadt, 1966, s. 184f.

I 1739 og 1745 fik Flensborg by mod betaling lov til at benytte et par stik af Hamborg-kobberstikkeren Christian Fritsch i byens henvendelser til kongen. De to stik stammer fra samme trykplade, kun dateringen er forskellig. Portrættrammen bærer Christian VI's valgsprog »Deo et populo« (for gud og folket). Mercur og Minerva støtter kronen. På det flagrende bånd

Det var rådmand Hans Iversen Loyt, som stod bag kampagnen. Foranlediget af en af kontakterne i København, konferensråd Heinrich Christian Esmarck, tog han kontakt med Johann Philip Prætorius, der siden 1736 virkede som kongelig inspektør på godset Collmar ved Elben i nærheden af Itzehoe.¹⁷ Prætorius påtog sig at udarbejde et fødselsdagsdigt til kong Christian VI's og dronning Sophie Magdalenes fødselsdage den 30. og den 28. november 1739. Den kendte hamborg-kobberstikker Christian Fritsch blev engageret til at levere et kobberstik af kongen, og i digtet blev der sandelig ikke sparet på de store ord:¹⁸

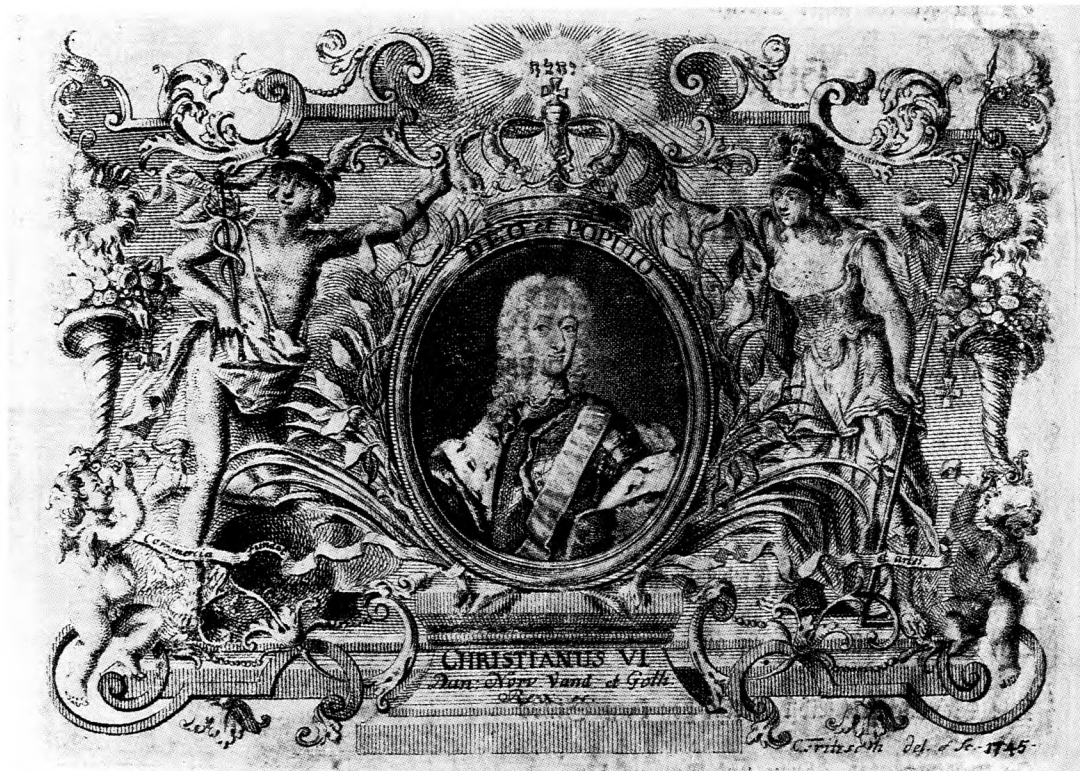
Lig den store kejser Augustus og hans fornemme Livia bragte kongen som fædrelandets

fader gyldne tider, fred og velstand til landet. Et nyt Rom – København – rejste han af grus og aske, kronet af det nye slots evige Kapitol. Digtet mundede ud i ønsket om al velsignelse for kongeparret, deres hus og rige. Men forinden havde digteren kastet sig ned for monarkens trone i ønsket om atter at unde Flensborgs handelsstand toldforpagtningen. Kun på den måde kunne byen opleve ny vækst og trivsel.

De 142 vers faldt vistnok i monarkens smag. Overhofmarskal Frederik Carl Gram sørgede for overrækkelsen, og kongen bad endog om at få digtet bragt til sit sovegemak til nærmere læsning – en stor nåde. Da majestæternes geburtsdage samtidig blev fejret på Gottorp, overrakte Loyt nogle smukt ind-

17. Om Prætorius se LASH Gottorp Abt 66 nr. 5814 samt Danske Magazin 5. rk. bd. 5, Kbh. 1904, s. 169f (Christian VI's breve til Fr. Danneskjold-Samsøe). Identifikationen hos Kall s. 43 er således fejlagtig.

18. Digtet findes i Flensborg byarkiv XII Hs 949 s. 9–21, jf. Kall s. 164.

nederst læses ordene »Commercia fundat et artes« (han grundlægger handel og kunst). Set fra flensborgernes stade skulle det sikkert forstås som en opfordring om at støtte netop denne bys handel. (Flensborg byarkiv XII Hs 949 og Rigsarkivet, Kommercekollegiet 1735–71. Tyske sekretariat nr. 356.)

bundne eksemplarer til dronningens bror, statholderen og til de to prinser af Bavern, og han fik forsikring om støtte til sagen.¹⁹

Det lød jo beroligende, men flensborgerne hvilede ikke på den tilsyneladende succes. Der måtte smedes, mens jernet var varmt. Da det derfor næste forår forlød, at kongen og kronprinsen ville komme til Flensborg, besluttede man at prøve med endnu et digt. Målet var nu at vinde kronprinsens øre, så han kunne tale Flensborgs sag hos kongen. Prætorius fik sendt nogle stikord og gik i gang. Men ord var ikke nok. Digtet burde prydes med kobberstik af de kongelige – især dronningen mentes at sætte pris på sligt. Denne gang gjorde kobberstikker Fritsch dog knuder, og man måtte nøjes med at lade digtet udstyre med et flot bind – i fløj med

gyldent tryk til de kongelige og i hvid atlask til statholderparret.

Endelig kom dagen for indtoget i de »trofaste tyske arvelande«. I Flensborg blev opholdet kun kort. Her spiste de høje herskaber middag den 2. juni på vej mod Gottorp, og Hans Iversen Loyt måtte følge med til Slesvig, hvor der samme aften blev lejlighed til at overrække Flensborg-købmændenes digt i grev Holsteins hus. I vellydende tyske strofer hylledes »dies Hohe Götter Drey« – konge, dronning og gudesønnen, den senere Frederik V. Naturen havde klædt sig ud for at byde kongen velkommen til Cimbriens land – denne driftighedens konge, under hvem landet genlød af hammerslag, havet blev pløjet af skibe og jorden prydet af nye slotte. Aldrig fandt morgenrøden kongen sovende, og dronningens flid og bønner kunne Hørsholm og

19. Flensborg byarkiv A 21a Bd 3.

Vallø slotte bevidne. Sønnen Frederik brændte for at efterligne den store faders forbillede. Efter sådanne og mange flere indsmigrende ord kastede man sig ned for kongeparret i velkomsthyldest. Og kronprins Frederik – folkets håb, fuld af modne dyder, opsat på landets handelsflor – bad man nu om at tale Flensborgernes sag: forlængelse af toldforpagtningen, hos far og mor.

Det var et stort øjeblik for Loyt at stå ansigt til ansigt med monarken i Slesvig. Få dage efter kunne han fortælle Prætorius om en nådig modtagelse hos kongen og accept hos følget. I dag må vi snarere mere os lidt, når vi sammenligner digtets overstrømmende hyldest af kronprinsens »dyd« med hans senere noget anløbne rygte.²⁰ Digtet afsluttede selvfølgelig ikke sagen. Gennem de følgende år blev der udvekslet mange mere formelle skrivelser om emnet, og endelig i 1743 opnåedes den længe ønskede forlængelse af toldforpagtningen.

På dette tidspunkt var 1742-kommerceforordningens anfægtelse af byens gamle handelsrettigheder »det store dyr i åbenbaringen«. Denne sag var så vigtig, at der igen blev brug for utraditionelle midler. Byen besluttede at sende deputationer til statholderen, Rentekammeret og Kommercekollegiet, og hos gehejmeråd von Holstein i Slesvig og Kommercekollegiets chef Kristian August von Berckentin blev der gjort direkte forestillinger.²¹ I 1745 indsendte byen en hel lille trykt bog »Deductio der Uhralten Flensburgischen Zoll- und Handelsfreyheit auf die Königreiche Dänemark und Norwegen...«

Byens toldforvalter Christian August Witte påviste her den kongelige danske by Flensborgs ret til fri handel på Danmark og Norge og ligestilling med de to rigers indbyggere. Skriftet var naturligvis en ret tør læsning, og derfor fandt man igen på en mere lokkende iklædning.

Det blev nu handelsoverklassens rytterkors, som førte ordet. I oktober 1745, da kongefamilien var vendt tilbage til Køben-

havn fra et ophold i hertugdømmerne, fremlagde det fornemme rytterkors en trykt verificeret lykønskning i anledning af den veloverståede rejse. Ved kongeparrets nylige nærværelse i Flensborg havde troskaben gæret i deres »danske blod«. Nu søgte man igen at gøre indtryk på de kongelige. Tidligere havde man talt direkte til kongeparret, og man havde bedt kronprinsen om at være mellemmand. En ny fortaler måtte prøves – og det blev kronprinsens eneste søster Louise (f. 1726). Poeten anråbte prinsessen om at tale Flensborgs sag hos sine forældre. Kongen skal gengive den syge handelsstad gammel frihed. Moderen, dronning Sophia Magdalene får at høre, at uden handel mod nord kan Flensborg aldrig komme på den grønne gren – lyst og mod vil forsvinde, og kreditten dø ud. Digtet mundede ud i anråbelse af gudekongen Christian: »der Unterthanen Freude. Der treuen Dänen Lust, der Cimbrer Augenweide« – og byen lovede på forhånd at strø røgelser på takkealteret!

Sådan blev monarken skildret i et sakraltroyalt sprog – det er kongen som guds repræsentant – enevælden i sin reneste udfoldelse.

Man skulle synes, at ét digt kunne være nok – men nej! Samme år på kongens fødselsdag »banede Flensborgs handelsstand sig dybt bøjet vej til tronen med et ærefrygtsfuldt blad som offer« – de var klar over dets ufuldkommenhed, men trøstede sig: »denn Götter nehmen oft auch Mehl statt Weyrauch an«! Digtet var prydet af Fritsch' stik fra 1739 – blot med ny, ajourført datering! Kongen blev igen hyldet for alle gode egenskaber – fromhed, mildhed, retfærd, som fredsfyrste, Nordens Titus og Trajan. De store ord mundede ud i ønsket om, at han netop på sin fødselsdag ville lade Flensborgs ønsker gå i opfyldelse.

Formen er jo ydmyg. Og dog: Når man tager i betragtning, at man levede under et enevældigt regime, er det egentlig påfaldende, at Flensborg så stædigt gentog ønsket om genindførelse af de gamle handelsrettigheder. Kongens afgørelse var jo én gang truf-

20. Flensborg byarkiv XII Hs 949 s. 54, jf. Kall s. 166. – *ibid.* A 21a Bd. 3.

21. Flensborg Geschichte einer Grenzstadt, 1966, s. 185.

I oktober 1745 søgte købmandsstanden i Flensborg at bringe sig fordelagtigt i erindring hos landsfaderen – Christian VI – ved at overrække majestæten et hyldestdigt. Digtet var ledsaget af flere stik, bl.a. denne gengivelse af en rytter fra Flensborgs borgergarde til hest – et fornemt selskab, som blev rekrutteret fra byens velhavende handelsstand. (Rigsarkivet. Kommercekollegiet 1735–71. Tyske sekretariat nr. 356).

fet. Ovenikøbet overhørte byen Kommercekollegiets anmodning om at få forelagt tal-mæssig dokumentation for de skadelige virkninger af kommerceforordningen. Byen nøjedes med udokumenterede påstande, bl.a. på vers, og byen modsagde endog respektløst de allerhøjeste afgørelser på tryk. I juni 1748

overrakte man igen kongen en »memorial«, da han passerede Flensborg.²² Til sidst blev det da for meget for Kommercekollegiet. Den 27. juli 1748 sendte kollegiet følgende »næse«: »Efter at De endnu en gang har indsendt en skrivelse angående opretholdelse af den fri handel på Danmark, så kan vi for det første

22. *ibid.* s. 591, note 112.

ikke skjule, at vi ikke uden forbavelse har erfaret, at De på den mest utilbørlige måde og mod al skik og brug gennem en offentlig tryksag har publiceret en indbildt gendrivelse af vor skrivelse af 3. november 1742.²³ Selv om vi nu end er noksom berettiget til at meddele denne irregulære fremgangsmåde til Hans Majestæt Kongen til velfortjent straf, så vil vi dog for denne gang se bort herfra, i håb om at De fremtidig i lignende tilfælde vil skikke Dem bedre«.

Selv ikke denne barske svada tog modet fra Flensborg. I den følgende december måned sendte byen personlige breve med anmodning om støtte til statholderen, til chefen for Tyske Kancelli J. S. Schulin og til kongens nærmeste, den mægtige overhofmarskal Moltke. Svaret fra sidstnævnte var venligt, men henholdende og uforpligtende.²⁴

I København 1749

Det afsluttende fremstød kom året efter. Det oldenburgske kongehus fejrede 300 års jubilæum i oktober 1749, og Flensborgs repræsentanter benyttede sig af lejligheden til atter at rende alle de mægtige på dørene. Den 18. oktober 1749 ankom borgmester Georg Clæden og deputeret borger Peter Clausen til residensstaden medbringende et omfattende bønkrift, som endnu en gang anmodede om genoprettelse af den frie fart på Danmark.²⁵ Det gjaldt nu om at gøre et godt indtryk, og lidt materiel hjælp kunne ikke skade. Ved ankomsten til København bad de to udsendinge derfor kollegerne hjemme om at slagte, ryge og salte to gode okser – de skulle sendes så hurtigt som muligt – og fordeles til byens gavn.

Frederik V praktiserede ikke et så personligt styre som bedstefaderen Frederik IV. På

dette tidspunkt var langt mere overladt til bureaukratiet, og kongen resolverede kun på deres forestillinger. Det var med andre ord over for kollegerne, der skulle sættes ind.

Forbigåes burde kongen dog ikke. Ved henvendelse til overhofmarskal A. G. Moltke fik Clæden og Clausen om middagen den 24. oktober adgang til kongens offentlige taffel. Kongen tog mod memorialen og svarede nådigt, at hvad der var muligt skulle blive gjort. Da de derefter på givet tegn ville forlade kongens gemak, hvor kongefamilien og de fornemste ministre spiste, fortalte en page, at dronningen havde drukket på Flensborgs sundhed. En anden page kom med ordre fra kongen, at de ikke skulle forlade slottet, men først trakteres. De blev ført til den ældste kammertjeners værelse og lige til kl. 5 om aftenen beværtet med mad og herlige vine. I champagne og hvid bourgogne blev der tømt flere pokaler. Kongen lod endog kammertjeneren kalde til sig for at være sikker på, at der ikke manglede noget i beværtningen, og han lod spørge, om de var tilfredse.

Audiensen forløb altså godt; men dermed var sagen ikke afgjort. Morgenen efter var de en rum tid hos chefen for Tyske Kancelli, J. S. Schulin. Alle medlemmer af Kommercekollegiet, Rentekammeret osv. planlagde de at opsøge for på den måde at kunne påvirke forestillingen for kongen – blot lagde de mange tilrejsende og gallafesterne i forbindelse med jubilæumsfestlighederne i dagene 28., 29. og 30. oktober hindringer i vejen. I tre dage var byen illumineret, grundstenen til Marmorkirken blev nedlagt, og en mængde gårde var smykket med dekorationer.

I den følgende tid prøvede flensborgerne energisk at snuse sig til sagens behandling i Kommercekollegiet og at erfare indholdet af den afsluttende forestilling til kongen. Em-

23. Brevet af 1742 3. nov. findes i Flensborg byarkiv A 301 Bd 3. Som reaktion på Flensborgs påstand om at lide skade ved forbudet mod fri handel på Danmark-Norge anførte Kommercekollegiet her resultatet af en undersøgelse af byens handel på DK-Norge iflg. toldbøgenes tal. Disse viste en meget beskedent mængde fortoldede varer, og kollegiet konkluderede, at byens handel på DK-Norge følgelig måtte være ubetydelig!

24. Flensborg byarkiv A 301 Bd 3, 1748 27. juli.

25. Flensborg Geschichte einer Grenzstadt, 1966, s. 187 og s. 591 note 113. – Kilder til det følgende i øvrigt Flensborg byarkiv A 301 Bd 3. – Om jubilæet se Carl Bruun: Kjøbenhavn bd. 3, 1901, s. 240.

bedsmændenes diskretion blev sat på en hård prøve.

Den 3. december var løbet kørt. Dagen før havde kongen resolveret på Kommercekollegiets forestilling, og nu gik svaret af sted. Flensborg fik lov til at indføre til Danmark og Norge hør, hørbjør, hamp, hampeblår, tjære, Lyneborg salt, glas, humle, lærreder indkøbt på tyske messer samt lignende tilladte varer, forudsat de var indført direkte til Flensborg fra produktionslandet på egne skibe og mod erlæggelse af normal told.²⁶ Det var både en sejr og et nederlag – flensborgere med handel på Frankrig, England og Holland, f.eks. med vin, brændevin og krydderier måtte være misfornøjede, klædehandlere med handel på Tyskland kunne glæde sig. Noget havde Claeden og Clausen altså opnået, dog ikke alt.

De fik nu lov at tage hjem. Men først måtte der takkes af. Endnu engang skrev de en ansøgning, nu ganske kort, om genoprettelse af de fulde rettigheder: ligesom de danske og norske undersåtter ærede man det suveræne overhoved og var i troskab rede til at ofre alt for kongens liv og gods. Derfor ønskede man også at blive betragtet som medundersåtter og at få ret til at drive al tilladt handel på lige fod mod sædvanlig told.

Via Moltke fik de igen adgang til kongens middagsaudiens, og de forberedte besøget godt. Det var kendt, at hertugen af Augustenborg og konseilsministrene sad ved kongens bord. Det gjaldt om, at disse høje herrer var informeret og venligt stemt, når flensborgerne mødte op med deres papir. Derfor opsøgte Claeden og Clausen samme morgen først hertugen og derpå Schulin. Ministeren lovede nådigt, at sagerne ville blive behandlet på ny. De kunne da fortrøstningsfuldt stå over for kongen ved middagstaflet. Igen var svaret venligt – sagen ville blive undersøgt på ny – man hører næsten Schulin hviske i baggrunden. De to herrer blev derefter som sidst beværtet fra kongens køkken og kælder, og der blev skålet i champagne på landsfaderens sundhed, indtil de blev sendt hjem kl. 18.

Papiret kunne nu ventes at gå fra kongen til nærmere behandling i administrationen. Man måtte derfor prøve at cementere den gode stemning her. Om morgenen den 16. december var de hos de to ledende konseilsmedlemmer, Johan Ludvig Holstein og Kristian August Berckentin. Hos medlemmer af Kommercekollegiet, gehejmeråderne Desmercieres og Reventlow, blev de godt modtaget, og sidstnævnte anmodede om at få en kopi af den skrivelse, som netop var overgivet kongen. Samme eftermiddag var de ved hoffet for at se kronprinsen, den knap et år gamle Christian (VII) og de to små prinsesser og kysse deres hænder. Næste morgen måtte Otto Thott tage mod besøg.

Dermed havde de virkelig gjort deres pligt – og formentlig juleaften nåede de hjem til familierne i Flensborg.

Der står kvinder bag alt

Kun fire år efter fandt man det igen nødvendigt at foretage et fremstød i København. Den 10-årige toldforpagtning nærmede sig udløbet. Spørgsmålet var nu: skulle man roligt afvente Rentekammerets afgørelser, eller skulle man indsende ansøgning om forlængelse, evt. forelægge sagen personligt i København? Borgmester Georg Claeden tog sagen i egen hånd. Han tog kontakt, ikke med Rentekammeret selv, men med en af de kommitterede, Otto Georg Pauli, for på den måde at få råd om, hvad der var den klogeste fremgangsmåde.

Forbindelse til Pauli havde der været, allerede da toldforpagtningen blev fornyet i 1744. Paulis kone, Anna født Kamphövener, havde dengang underhånden underrettet Flensborg om sagens udfald, endnu før den officielle skrivelse gik fra København. Og hun havde takket for varer oversendt fra Flensborg.²⁷

Claeden fandt det derfor naturligt at søge råd hos Pauli igen. Men han måtte gå varsomt. En embedsmand havde jo tavsheds-

26. Flensborg byarkiv A 301 Bd. 3.

27. Flensborg byarkiv A 21a Bd. 4, 1744 1. febr. A. Pauli til Flbg.

pligt og kunne i alt fald ikke skriftligt ventes at røbe ret meget over for flensborgerne. Fru Pauli kunne altså atter komme på tale som mellemmand. Den 21. juli 1753 skrev Claeden nu først til hr. Pauli og bad om hans råd. Han betonedede, at det ikke var hensigten at støde an mod embedseder, ret og samvittighed, og at Pauli kunne være sikker på fuld diskretion. Samtidig gik der brev afsted til Anna Pauli med bøn om at støtte sagen hos ægtemanden. Og skulle denne finde det betænkeligt at ytre sig for åbent i skriftlig form, kunne fruene måske formidle svarene. En »reel tak« blev stillet i udsigt – »sub fide silentii«, dvs. med løfte om tavshed.

Planen lykkedes. Den 28. juli svarede den kongelige embedsmand ret intetsigende, at han ville handle i overensstemmelse med sine embedspligter. Anna Pauli derimod kunne samme dag tilføje et mere oplysende brev: sagen var vanskelig, og det var tilrådeligt snarest muligt at indsende en ansøgning om forlængelse. På den måde ville man erfare kammerets holdning og få at vide, om der evt. skulle sendes en deputation til København. Fremtidige breve bad fruene om at få sendt til en dækadresse.²⁸

Claeden fulgte rådene. En ansøgning blev udformet, og en kopi sendt til Anna Pauli. Hun blev bedt om at spørge sin mand, om man også skulle rette henvendelse til en anden af Rentekammerets embedsmænd, Johan Henrik Bärens.²⁹ Fruen svarede straks: »En nær ven, som anbefaler sig«, dvs. naturligvis hr. Pauli, rådede især til at skrive til gehejmeråd Thott, den fornemste i Rentekammeret. Bärens burde også have et par ord, og Kristian Sigfred von Plessen, som var deputeret for finanserne, kunne man tage kontakt med, når han snart kom gennem Flensborg.³⁰

Claeden fulgte ikke blot forslagene, men sendte også erkendtligheder. Den 24. november kunne Bärens på sin »Haus-Obrigkeits« og egne vegne takke for tilsendt »køkken-pro-

vision«. Anna Pauli takkede ligeledes, men røbede samtidig, at det netop var besluttet, at toldforpagtningen skulle ophøre. Derfor foreslog hun nu – i al fortrolighed og på sin mands vegne – at sende en deputation til København. Skulle det ikke lykkes at omgøre den netop truffe beslutning, kunne man måske opnå noget andet.

Tre dage efter forelå Rentekammerets afgørelse om toldforpagtningens ophævelse – underskrevet af bl.a. Thott, Bärens og Pauli – bestikkelserne havde ikke hjulpet! I Flensborg var man naturligvis skuffet, men besluttede den 1. december at følge rådet og sende borgmester Claeden og den deputerede borger, købmand Johann Gerhard Feddersen til hovedstaden. »Hos kongen, både direkte og i de høje kongelige kollegier, hvor sagen behandles« skulle de virke for, at Flensborgs handlende kunne beholde toldforpagtningen.

De to herrer rejste straks af sted, og takket være Feddersens selvbiografi fra året 1777 har vi en ganske levende beretning om denne lobby-rejse.³¹ Forfatteren huskede ikke på alle punkter helt korrekt, men lad ham alligevel få ordet for at fortælle om mødet med de store herrer i København:

»I november 1754 (sic! skal være 1753) rejste jeg sammen med borgmester Claeden som byens deputerede til København for at søge om afhjælpning for den byen berøvede toldforpagtning. Da vi havde gjort vor opvartning hos de ministre, som havde indflydelse på sager af den art, men hos alle kun fik ringe trøst, så bad vi om at måtte få audiens hos Hans Majestæt kongen. Vi havde den ære at opnå denne ved middagstaflet. Efter at have overrakt den skriftlige forestilling, fik vi til svar, *at vi skulle opnå alt det, som var muligt*. Idet vi trak os tilbage, kom en page, som bragte hver en pokal og gav tegn til, at vi skulle drikke på kongens sundhed. Vi tømte pokalen med ønsket »*Lange lebe des Königs Haus, dass es niemahls sterbe aus*«. Så fik vi rakt

28. Til dette og det følgende se Flensborg byarkiv A 21a Bd. 4. Se også Kall, 1978 s. 50.

29. Flensborg byarkiv A 21a Bd. 4, 1753 1. sept. Claeden til Anna Pauli.

30. Flensborg byarkiv A 21a Bd 4, 1753 4 sept. Pauli til Claeden.

31. Flensborg byarkiv A 222. – cf. uddrag af biografien i *Das Flensburger Schiffergelag in Vergangenheit und Gegenwart*, 1979, s. 75 f. Uddragene fra selvbiografien her er oversat fra tysk.

endnu en pokal, som vi tømte på samme måde. En anden page ledsagede os til den første kammertjener, justitsråd Bruun, som havde til opgave at foranstalte, at vi spiste til middag der. Da det kongelige taffel var hævet, ringede kongen to gange med klokken. Det var tegn til, at vor vært skulle komme til kongen. Denne spurgte ham, om hvordan han beværtede gæsterne. Anden gang bad han ham om at rekvirere tre flasker af den bedste champagnevin fra kælderens. Vi knækkede da også halsen på dem og drak på kongens sundhed.

Tre dage derefter blev vi hidkaldt til statsminister von Bernstorffs taffel, og da det var hævet, førte han os ind i sit kabinet. På kongens befaling skulle han meddele, at kongen havde kastet alt andet end en unåde på byen (således som vi havde udtrykt os i memoriale). Denne gang havde han måttet give efter for kammerforslaget, fordi der i de 30 år, hvor byen havde haft tolden, kunne foregå mange ændringer i handelen. Det var altså dermed ikke sagt, at byen ikke igen skulle have tolden. Det var blot et forsøg, og byen skulle ikke dermed være noget berøvet. I det håb rejste vi afsted fra København og kom lykkeligt tilbage.

Håbet skulle dog blive beskæmmet. Alle rede ganske kort efter afrejsen fra Flensborg havde det været tydeligt, at rejsen ville blive en fiasko. Den 8. december vidste man i Flensborg, at en ny kongelig toldforvalter ville blive udnævnt – ovenikøbet var det en søn af den Johan Henrik Bärens i Rentekammeret, som Flensborg havde betænkt med »køkken-provision«. De to lobbyisters vigtigste aktivitet i København blev da at gøre ministrene deres opvartning for i al almindelighed at skabe sympati for Flensborg. Men også det kostede: et halvt år senere fik de erstattet deres udlæg incl. diæter, i alt 864 mark 15 skilling, et ikke ubetydeligt beløb.³²

Korruption i administrationen?

Flensborgerne var ihærdige i deres forsøg på at påvirke regeringskontorerne og selveste monarken i København. Men fik de noget ud af det? Var embedsmændene reelt tilgængelige for de små »erkendtligheder«. Et klart svar på et sådant spørgsmål kan næppe gives. Dog virker det, som om systemet i vid udstrækning fulgte sine egne vante rutiner uden i særlig grad at lade sig påvirke af de mange pressionsforsøg.

De fremgangsmåder, som blev fulgt og de midler, som blev benyttet, var forskellige gennem perioden, alt efter skik og brug i centraladministrationen under de tre konger Frederik IV, Christian VI og Frederik V. Under Frederik IV's meget personlige enevælde var vejen til kongen kort, og det faldt naturligt at opsøge monarken personligt. Fra 1725 var audienserne sat i system, og flensborgerne satsede derfor ved flere lejligheder på disse onsdags-audienser. Men hyppigt var reaktionen en uforpligtende nådesytring. Den videre sagsbehandling foregik i konseilet og i cancellierne, og det kunne hyppigt være en besværlig proces, før den afsluttende kongelige underskrift forelå. Undervejs måtte de høje embedsmænd modtage mange besøg, men de var ikke lette at presse for oplysninger. Systemet kørte reelt bag lukkede døre, uden hensyn til de mange henvendelser.

Sønnen Christian VI's mere afsondrede forhold til undersåtterne ændrede stilen. Den alvorligt arbejdende konge følte sig utilpas ved mundtlige forhandlinger med deputationer, og han skyede personligt overhæng. Onsdagsmodtagelserne hørte op, og offentlige taffer blev en sjældenhed.³³ Det krævede nye initiativer fra flensborgerne. De versificerede bønskrifter, overrakt under kongens besøg i Sønderjylland eller indsendt til kongen i København, var et forsøg på at trænge gennem den mur, som nu omgav monarken. Og i Flensborg forstod man meget dygtigt at tale det sakralt-pietistiske sprog, som rådede ved hoffet i disse år.

32. Flensborg byarkiv A 210 a nr. 141, byregnskab 1754 s. 120.

33. Edv. Holm: Danmark-Norges historie 1720–1814, bd. 2, 1894, s. 744.

Den vennesæle og folkekære Frederik V åbnede igen adgangen til tronen. Derfor hører vi nu atter om audienser, og modtagelser ved kongens middagstafel blev en hyppig foreteelse. Vore udsendinge fra Flensborg kunne imponeret skrive hjem om nådige svar og megen opmærksomhed udvist på slottet. Men hvad betød det reelt? Det var den kultiverede tone i excellencernes pudrede kreds. Når kongen havde taget mod bønkrifterne, gik de videre til administrationen til behandling. Og nok kunne man opsøge de højeste ministre og hyppigt banke på dørene hos embedsmændene i Kancelliet eller Rentekammeret, men dermed var det ikke givet, at afgørelsen faldt som ansøgt. Bureaukratiet var ganske velableret, og det arbejdede i vid udstrækning efter sine egne love – og det var ikke let at fremkalde afvigelser fra de hensyn, som bag kontorernes døre blev anset for de sagligt rigtige.

Var undersåtternes pressionsmuligheder således reelt meget begrænsede, er det dog bemærkelsesværdigt at se, med hvilken energi man opsøgte hovedstaden. Noget lignende er sikkert også sket fra andre byer, men næppe i

samme omfang som i den store »kongelige danske søfarts- og handelsby Flensborg«. Kongen var statens selvfølgelige centrum, og her søgte flensborgerne hen. De blev imponeret over besøgene i de høje sale, og de kunne dermed bidrage til at cementere opfattelsen af kongen som den gode landsfader. Blev man alligevel skuffet, måtte harmen rettes mod administrationen. Dette nære forhold til monarken, og det mere kølige til administrationens bureaukrater, skulle leve videre i Sønderjylland helt ind i vort århundrede.

Gennem tiden fandt det udtryk hver gang monarken besøgte Flensborg og de andre købstæder i Sønderjylland. I Flensborg blev Frederik V og dronning Juliane Marie, Christian VII og Caroline Mathilde, Frederik VI og hans gemalinde samt deres efterfølgere fejret med parader, æresporte, festlige udsmykninger af byens huse, digte og meget mere. Det var tidens stil – og også det var på én gang udtryk for en selvfølgelig patriotisme og for ønsket om at fastholde landsfaderens velvilje. Lobby-virksomheden havde mange ansigter.